

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXVI

Уређивачки одбор

*др Даринка Гортан-Премж, др Ирена Грицкац, др Милка Ивић, др Павле Ивић,
др Радослав Катичић, Блаже Конески, др Тине Логар, др Александар
Младеновић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан, др Живојин Станојчић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1980

ЈЕДНОТОМНИ РЕЧНИК ЧЕШКОГ ЈЕЗИКА

Прошло је седам година откако је последњом, четвртом књигом завршено издавање великог Речника чешког књижевног језика, најобимнијег дела ове врсте, које је издала Чехословачка академија наука у Прагу¹, а Институт за чешки језик ове Академије огласио се поново једним лексикографским остварењем. Овога пута, публици је понуђен једнотомни речник чешког књижевног израза: *Slovník spisovné češtiny, pro školu a veřejnost, Praha, 1978*. Израђен је под руководством главних уредника др Јозефа Филипеца и др Франтишека Данеша, познатих лексикографа и сарадника на изради и великог четвортомног претходника овоме речнику. Формално је речник посвећен 25. годишњици постојања издавачке установе „Академија“, а намењен је потребама школе и најшире јавности. Могло би се помислити да је израда једнотомног речника само извод, скраћена верзија поменутог великог описног речника чешког језика, на овај начин поједностављен и приближен свакодневним потребама дана и настави матерњег језика у школама. Ипак, његове претензије су више од тога. Цело је замишљено не само као речник већ и приручник који треба публику да упути у главнину фонда изражајних могућности чешког језика, да јој пружи о томе корисна обавештења и сазнања, али исто тако и поуке за усавршавање и обогаћивање креативних форми казивања мисли, за неговање истанчанијег начина изражавања и међусобног споразумевања. Намера, свакако, поучна и пажње вредна, утолико пре што доба у коме живимо засути благодетима модерне цивилизације као да не иде превише на руку језичкој естетици и култури говора. Међутим, од овог надахнутог мотива биће ипак за објављивање овакве врсте речника не мање значајна чињеница да језик — наслањајући се најнепосредније на реалност модерне цивилизације и динамичан друштвени развој — бива и сам изложен променама које у њега уводе нови развојни квалитети, а што се уочава како у лексици тако исто и у терминологији, фразеологији, синтакси и другим видовима језичке структуре. Обрнуто, поједине уходане речи и

1. *Slovník spisovného jazyka českého* I (Praha 1960), II (1964), III (1968), IV (1971).

обрти бивају током времена такође подвргнути променама које се огледају у већим или мањим одступањима у односу на раније стање, у томе што почињу да мењају своју употребну вредност, да застаревају или се осипају. Модерна лексикографија (у оквиру које чешка школа заузима истакнуто место) не пропушта отуда да помно прати и бележи сва гигања и мене чије трагове у речничко благо утискује ново време и развој савремених научних, социолошких, политичких и др. прилика. Сходно томе, лексикографија настоји да на промене ажурно реагује лансирањем нових словара који треба да свакој савременој генерацији учини доступним фонд података о најновијим лингвистичким иновацијама и особеностима у процесу изражавања мисли, идеја, схватања и односа према производу времена и средине, према свему што, речју, чини домаћај напретка материјалне и духовне културе. Па иако се, уопште узев, не може говорити о великим неподударностима између говорног манира старије и најновије генерације, лако се уочава чињеница да језик током свог развоја непрекидно доводи до мењања и богађења говорног манира и репертоара. У том светлу, односи појмова — подсећају нас аутори овога речника — као што су *коллектив* : *јојединац*, *револуција* : *еволуција*, *пролетаријат* : *буржоасија*, *социјализам* : *капитализам*, *исток* : *запад* — у савременом и све развијенијем друштву доживљавају нова тумачења и схватања. Нову специфичну тежину и унеколико модернији третман у представама и схватањима савременика добијају и уходани појмови, такви као — *рад*, *производња*, *енергија*, *ефикасност*, *класа*, *вишак вредности* итд. Разуме се, списак оваквих појмова и речи може се далекометно продужити и надопунити онима које представљају најновије иновације као — *ласер*, *спутињик*, *сафари*, *скајлаб*, *икибана* и др. Пажњи лексикографа, дакако, не може измаћи ни незадрживи талас све већег броја лексикализованих или полулексикализованих обрта и фраза, таквих као — *међуљудски односи*, *мировни пакт*, *борба за мир*, *мирољубива коезистенција*, *социјалистички интернационализам*, *продуктивност рада*, *интерконтиненталне ракете*, *линијом мање отпора*, *од стране власти* и др., да и не помињемо новокодификоване стручне термине и фразеолошке конструкције из области спорта, економике, правних и др. наука које временом доживљавају све већу експанзију не само у језику политичких, стручних и научних кругова, свету пословних људи итд. већ се одатле незадрживо шире и у језик свакодневне говорне комуникације најшире јавности. Сагледавањем ових чињеница уједно се уочава друга — да постојећи речници полако губе корак с временом и постајући недовољно информативни, застаревају онолико брзо колико се нове појаве у језику брзо размножавају и стичу све већи степен распрострањености. Ова неприлика прати, додуше, све речнике, који увек од момента кад почињу да се стварају па до отиска последњег табака поприме извесну арому застарелости. Труд око израде речника савременог језика мора се, тако, оценити као унеколико Сизифов посао, тежак, осетљив и у много чему незахвалан. И поред тога, он је више него неопходан и облигатан у свакој културној средини.

Једнотомни нови речник чешког књижевног језика не треба разумети као скраћено, приручно издање, инсерт из великог речника. Од великог четвортотомника до овог најновијег једнотомног води у ствари линија природног континуитета, она и онаква каква постоји и између језика данашњице и периода на који се тај језик данашњице непосредно надовезује. Велики четвортотомни описни речник, мада темељно дело савремене чешке лексикографије, постаје са становишта савременог стања, с једне стране, све више оптерећен речима које се осаћају покрајинским, застарелим или потиснутим из свакодневне употребе у широј јавности, а, с друге стране, показује све веће лексичке и фразеолошке празнине или семантичка неслагања са токовима новог развоја. Било је, дакле, потребно извести на сцену нови речник, такав који ће показати и све ново богатство изражајних могућности, пре свега оно које је у међувремену продрло и стабилизовало се у језику или управо у њега продире. Будући да се овакве промене запажају не толико у делима и језику белетристике, пажња лексикографа била је више усмерена језику свакодневице, оном који се првенствено огледа у говору и стилу образованих људи, нарочито новинара, публициста, специјалиста различите врсте, језику администрације и сл. Имамо, дакле, пред собом речник пре свега говорног језика најновије генерације, језика популарне литературе, савремене терминологије, публицистике и политике. Ипак, са релативно скромним фондом од око 50.000 одредница², речник обухвата само главнину материјала, ону коју чине стабилизоване речи и обрти, који су продрли у основни слој лексичког састава и стекли општу распрострањеност у језику јавности, званичне администрације, друштвено-политичком, културном, пословном и стручном кругу људи. Ограниченост обима, а и овако конципирана идеја речника и његова намена, морала је, дабоме, ићи на штету, ако се тако може рећи, језичких иновација и тековина савремене лепе књижевности, као што су се морала утврдити и извесна ограничења у односу на грађу коју нуди језик књижевних класика, а сасвим су морале изостати одреднице и обрти из слоја уско локализованих у оквиру појединих структура, индивидуалних, надстандардних и сл. говорних формација. У том погледу, једнотомни нови речник који је пред нама више је, дакле, наставак ранијег великог речника чешког књижевног језика, иако он, наравно, не обавештава само о новим појавама већ о свему што живи у најширем дијапазону савременог говорног израза.

Иако намењен школи и најширој јавности, речник представља озбиљан лексикографски подухват. На то упозоравају аутори и у самом уводнику напомињујући да су изради речника претходили бројни лексиколошки теоријски радови и методолошке анализе, што је комбиновано с марљивим и систематским прибирањем најновије језичке грађе. Импресионира податак Ј. Филишеца да је Институт за чешки језик новим

² Податак о броју лексема даје писац уводника Ј. Филипец додајући да је у оквиру речника показано и 60.000 значења, што ће бити некаква омашка, јер ако би свака лексема имала просечно само два значења, а има их често знатно више, број од 60.000 био би сасвим недовољан.

ексцерпираним и допуњавањем постојећу лексичку картотеку Института увећао до готово фантастичног обима од близу 12 милиона листића³.

У погледу начина и система лексичке обраде материјала, овај се речник не удаљава битно од уобичајених поступака и манира на које смо већ навикли у ранијим речницима. Поред стандардних података о граматичким одликама и особеностима лексема, дефиниције се не потврђују аутентичним примерима, али се зато водило рачуна о томе да се читаоцу пружи што више података о дублетима и варијантама, а напосе о фразеолошким могућностима и синтагматским обртима специфичне семантике. Свуда где је то било могуће значења су показивана у вези са „типичним спојевима“, дакле у оквиру који аутори речника сматрају веома важним, нарочито за неговање доброг језика у школама, као и за свакога ко жели да своје казивање обогати обртима лишеним језичке произвољности и стихије. Треба, међутим, додати да овај речник нема намеру да буде само информатор и приручник. Израђен на основу утврђених ставова и принципа нормативне граматике и правила чешког правописа и ортоепије, речник, по казивању његових сачинитеља, не жели да се задовољи само тиме да буде пасивни информатор о колекцији могућности савременог чешког говорног и лексичког фонда, већ жели да буде у сваком погледу активни чинилац и регулатор књижевне и језичке норме чешког језика. Речник не даје само фактографски приказ ствари, већ и податке о томе које се речи и обрти могу и како се могу употребити. На тај начин, он језичку норму чињенично описује, али је уједно и прописује. Отуда је у њему изостало све што се не би могло препоручити, као и све оно што по суду језичких експерата не задовољава. Да би се речник могао одржати у таквој улози, на његовој припреми и изради учествовала је укипа истакнутих научника лингвиста и специјалиста за морфологију и ортоепију, правопис и творбу речи, ономастику и др. Овако замишљен и остварен, речник је наишао на уочљиво интересовање публике и одобравање оних којима је и намењен.

Речник, осим вокабулара, има и три посебна прилога: (1) преглед творбе речи са списком префикса и суфикса, (2) попис и тумачење најважнијих скраћеница и (3) списак властитих имена (личних и географских), а завршава посебним одељком о принципима израде речника, који, поред осталог, обавештава читаоца и о правописним и ортоепским одликама речи, систему сложеница, граматичким особеностима речи, њиховим спојевима, типолошким и значењским карактеристикама, стилским вредностима речи, синтаксичким нормама и терминологији.

Београд

Ејон Фекејте

³ Илустрације ради, да кажемо да Институт за српскохрватски језик у Београду израђује велики Речник савременог књижевног и народног језика САНУ (до сада објављено 10 томова енциклопедијског формата, који закључно са речи „кукутица“ обухватају безмало 137000 речи) служећи се грађом која садржи преко 6 милиона листића, што се сматра изузетно богатим лексичким фондом.